

A VALLÁS ÉS AZ ÚJ MÉDIA

BEVEZETÉS

Az internet és az új média egyes alkalmazásainak vallási célú használata a 21. század első évtizedének végére általános jelenséggé vált. Mára a világháló az aktív prozelitizmusnak és missziós tevékenységeknek éppúgy az elsődleges fóruma, mint a vallási információk keresésének és egyházi események promóciójának. Nem létezik olyan nagy vallási tradíció, amely valamely módon ne lenne jelen a weben, és a kommunikációs technológia fejlődésével várhatóan még inkább növekszik majd a vallási tartalmak aránya. A tudományos közvélemény érdeklődése az 1990-es évek végén fordult a „*vallásos web*” jelenségköre felé, és mára számos kutatócsoport¹ jött létre kifejezetten a vallás és az internet kapcsolatának vizsgálatára; e nemzetközi tudományos közösség számára rendszeres konferenciák és független akadémiai folyóiratok² biztosítanak publikációs lehetőséget. A továbbiakban – egy rövid történeti áttekintés mellett – azon fő elméleteket vesszük sorra, amelyek az elmúlt másfél évtizedben a vallás és az új média (különösképpen az internet) viszonyrendszerével kapcsolatban releváns magyarázatokkal szolgáltak, illetve bemutatásra kerülnek a kibertér vallási célú használatának jellegzetes formái is.

Kulcsszavak: religion, new media, cyberchurch, cyber-religiosity, online religion, religion in cyberspace.

AZ INTERNET VALLÁSI CÉLÚ HASZNÁLATÁNAK KEZDETEI

Már a nyolcvanas évek elejétől felfigyeltek egyes vallási csoportok az internet kínálta lehetőségekre. Az első vallási orientációjú online csoportnak a *Usenet* rendszerén belül létrejött „*net.religion*” levelezőlistát szokták tekinteni, ami 1983. február 6-án indult.³

¹ Néhány kutatócsoport: Resource Center for Cyberculture Studies (<http://rccs.usfca.edu/>), Center for Media, Religion and Culture (<http://www.colorado.edu/journalism/mcm/mrc/>)

² Ilyen például a heidelbergi egyetem által kiadott online folyóirat, a *Heidelberg Journal of Religions on the internet* (www.online.uni-hd.de) de rendszeresen közöl a kérdéskört érintő tanulmányokat a *Journal of Computer-Mediated Communication* (<http://jcmc.indiana.edu/vol12/issue3>)

³ Campbell, Heidi: *Religion and the internet*. In: *Communication Research Trends*, 26 (1) 2006. (A továbbiakban: Campbell, 2006.) 4.

Lényegében ez volt az első hálózati formában működő vitafórum, amelyet az emberi cselekvés vallási és erkölcsi feltételei és következményei kérdéskörének szenteltek.⁴

A net.religion fórumán belül gyakran heves viták is kibontakoztak egyes vallási csoportok között hitkérdésekről, mint például a Szentírás értelmezése, a teremtés vagy a csodák természete. Christopher Helland rámutat, hogy habár az egész net.religion vallási kérdések megvitatására lett létrehozva, mégsem volt explicit módon vallási környezetnek tekinthető, sokkal inkább egy olyan nyitott fórumként funkcionált, ahol bárki kinyilváníthatta saját meggyőződését, és megvédhette az esetleges kritikákkal szemben.⁵

A nyolcvanas években indultak el azok a forradalmi változások, amelyek révén vallásilag elkötelezett vagy csupán érdeklődő programozók online fórumokat, levelezőlistákat és speciális csoportokat hoztak létre, egy-egy vallási közösség vagy sok esetben csak kisebb új vallási mozgalmak⁶ számára.

Még jelentősebb változást hoztak a kilencvenes évek, amikor az internet fejlődésével – és természetesen a fizikai hozzáférés lehetőségének bővülésével – a vallási kérdések, a vallási csoportok világháló jelenléte is tovább bővült. A kilencvenes évek elejéről olyan fórumok létrejöttét kell kiemelnünk, mint a *buddhanet.net*, amely mai napig az egyik leggyakrabban használt portál a buddhizmus tanításai iránt érdeklődők körében. A portál kínál e-learning egyetemi képzéseket a buddhizmus területén, meditációs workshopokat világszerte, vitafórumokat és személyes tanácsadást, buddhista folyóiratok letöltési lehetőségét és szakterminológiai szótárt egyaránt. Hasonló fontosságú a keresztény hívők online közössége, az *ecunet.org*, amely egy ökumenikus hálózatot szervez különböző keresztény felekezetekhez tartozó személyekből, akik egyes csoportokhoz csatlakozva mélyedhetnek el a hit kérdéseiben vagy ajánlhatnak éppen közösségi programokat egymásnak.

Szintén a kilencvenes évek fontos eseménye az első „cyber-egyház”, a *First Church Of Cyberspace* megalakulása 1992-ben. A presbiteriánus lelkész Charles Henderson által alapított közösség az első nem felekezethez kötődő online egyház, amit ismerünk.⁷

⁴ Ciolek, T. M.: *Online religion: The internet and religion*. In: H. Bidgoli (szerk.): *The Internet Encyclopedia*. 2. kötet. John Wiley & Sons, New York, 2004. 798–811.

⁵ Helland, Christopher: *Diaspora on the electronic frontier: Developing virtual connections with sacred homelands*. In: *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12 (3) 2007. (<http://jcmc.indiana.edu/vol12/issue3/helland.html>). Letöltve: 2010. 04. 11.) (A továbbiakban: Helland, 2007.)

⁶ Új vallási mozgalom (*New Religious Movements* – NRM): nincs egységes kritériumrendszer, amely mentén leírhatjuk ezeket a csoportokat. Jellemzően azokat a XX. század második felétől felbukkanó újkeletű vallási/spirituális közösségeket nevezzük új vallási mozgalomnak, amelyek a már meglévő vallási hagyományoktól eltérő nézeteket vallanak.

⁷ Campbell, Heidi: *Internet and Cyber Environments*. In: Daniel Stout, et al (szerk.): *Encyclopaedia of Religion, Communication and Media*. MA: Berkshire Publications/Sage Reference, Great Barrington, 2006. 177–182.

A virtuális egyház küldetésnyilatkozata⁸ ekként fogalmaz: „ez a közösség kísérletet tesz arra, hogy kellő körültekintéssel és humorral foglalkozzon olyan vitás kérdésekkel is, amelyeket általában kerülni kell egy hagyományos egyházban”. Henderson szerint az internet hasonló vagy még komolyabb hatással lesz a vallásra, mint a könyvnyomtatás, ami egyedülálló lehetőséget kínál a közösségi információ-megosztásra, a spirituális és morális fejlődésre–fejlesztésre.⁹ Henderson az elnöke az Association for Religion and Intellectual Life (ARIL)¹⁰ nevű civil szervezetnek, amely a vallások közötti párbeszédet, valamint az egyes spirituális hagyományok kölcsönös megértésének szükségességét propagálja – e szervezet online aktivitása is kezdettől fogva számottevő.

Az első online szerzetesi közösség a Time Magazine-ban mutatkozik be 1996-ban,¹¹ és azonnal az érdeklődés fókuszába is kerül; honlapjuk évekig az egyik leglátogatottabb (!) internetes oldal lesz. A *Monastery of Christ in the Desert* bencés kolostor honlapja¹² 1995-ben jelent meg az interneten, és hamar nagy sajtónyilvánosságot kapott. A kolostor szerzetesi közösségéhez köthető a „számítógéppel segített spirituális fejlődés” (*Computer Supported Spiritual Development – CSSD*) kutatási projekt is, amelynek középpontjában az az elképzelés áll, amely szerint az egyén és a közösségek spirituális fejlődését egyaránt segíthetik a számítógépek (és különösen az internet) kínálta lehetőségek. A projekt sikerességét mi sem bizonyítja jobban, hogy alapítója – Aquinas testvér – 1996-ban a Vatikánba került a Szentszék tanácsadójaként, ahol egy évvel később életre hívta a NextScribe¹³ projektet, amelynek keretei között protestáns és katolikus kutatók közösen vizsgálják a CSSD-ben rejlő lehetőségeket.

A kilencvenes évek végére a vallás jelentős tényezővé vált a virtuális világban. Tömegével jelentek meg „cyber-templomok”, online vallási közösségek, hódítani kezdett az „e-vangelizáció”,¹⁴ megjelentek az online rituálék és az első cyber-zarándoklatok. Az érdeklődők számára az internet arra is lehetőséget teremtett, hogy új hitrendszerek és gyakorlatok sokaságával ismerkedhessenek meg az egyre növekvő számú honlapokon, amelyek mellett chat-szobák és levelezőlisták sokasága

⁸ www.godweb.com

⁹ Henderson, Charles P.: *The Future of ARIL in the Information Age*. In: *Cross Currents*, 46 (2) 1996. (<http://www.crosscurrents.org/cyberspace.html>. Letöltve: 2010. 02. 03.)

¹⁰ www.crosscurrents.org

¹¹ Ramo, Joshua Cooper: *Finding God On The Web*. In: *Time Magazine*, 1996. (<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,985700,00.html>. Letöltve: 2009. 03. 13.)

¹² www.christdesert.org

¹³ www.nextscribe.org

¹⁴ E-vangelism: az evangélium online hirdetése.

is igyekezett kiszolgálni az egyre növekvő igényeket.¹⁵ Sajátos színpolt az egyes újpogány¹⁶ csoportok online megjelenése, amelyek hitelvi és gyakorlatai az interneten keresztül terjedve váltak széles körben ismertté és népszerűvé. Példaként hozható fel a Wicca,¹⁷ amelynek követői között nagy számban voltak jelen olyan fiatalok, akik hitüket nem valamely közösségben,¹⁸ hanem önállóan, könyvekből és más forrásokból nyert ismeretekből felépítve gyakorolták. Számukra biztosította a kilencvenes évektől az internet, hogy spirituális közösségeket hozzanak létre, ahol előmozdíthatják tanulási folyamataikat, megoszthatják elképzeléseiket, feltehetik kérdéseiket és szervezhetik – akár „offline” – közösségi alkalmakat is.¹⁹ Az internet azon sajátossága, hogy csökkenti a hierarchia jelentőségét és erősíti az egyéni autonómiát, jól illeszkedett a Wicca rendszeréhez, amely nem rendelkezik központosított irányító szervezettel, illetve dogmákkal, és meglehetősen heterogén nézeteket valló személyek tekintik magukat a valláshoz tartozónak.

A VALLÁS ONLINE JELENLÉTÉNEK ELMÉLETI HÁTTERE

A 2000-es évek elejétől számos elméletet találunk, amely igyekezett a vallás internetes jelenlétének jelenségkörét tudományos eszközökkel megragadni.

Az egyik fontos elmélet Christopher Helland nevéhez köthető, aki egy – a jelenségkör megértését segítő – különbségtétel jelentőségére hívja fel a figyelmet a *religion online* és az *online religion* között. A *religion online* nem jelent mást, mint információszolgáltatást interaktivitás nélkül. E fogalom öleli fel azon oldalak ezreit, amelyeket lokális vallási közösségek, templomok, mecsetek vagy éppen a nagy történelmi egyházak működtetnek annak érdekében, hogy vallási szolgáltatásaikról, programjaikról, eseményeikről vagy éppen hitrendszerükről információkat osszanak meg a webes

¹⁵ Campbell, 2006.

¹⁶ Az újpogányság kifejezés egy gyűjtőfogalom, összefoglaló elnevezése mindazon vallási csoportok sokféleségének, melyek a legváltozatosabb archaikus (jellemzően természetközpontú) vallási hagyományokhoz nyúlnak vissza, felelevenítve és rekonstruálva az egykoron volt hiedelmeket, szokásokat és vallási gyakorlatokat, a modern világ kihívásaihoz adaptálva azokat (Szilágyi Tamás – Szilárdi Réka: *Istenek ébredése. A neopogányság vallástudományi vizsgálata*. JATEPress, Szeged, 2007.).

¹⁷ A Wicca egy 20. század elején Angliában megjelent vallás. A Wicca követői a kereszténység előtti forrásokból, az európai (angolszász–kelta) folklórból és mitológiából merítik inspirációikat. Ők magukat, papjaikat és papnőiket egy európai természetvallás képviselőinek tekintik.

¹⁸ A kultusz követői ún. *kovenekbe* tömörülnek, amelyek tejes jogú tagjává általában egy beavatási szertartáson átesett személyek válhatnak.

¹⁹ Berger, Helen A. – Ezzy, Douglas: *The internet as Virtual Spiritual Community: Teen Witches in the United States and Australia*. In: L. Dawson – D. Cowan (szerk.): *Religion Online*. Routledge, New York, 2004. (A továbbiakban: Berger – Ezzy, 2004.) 175–188.

közönséggel. Az információkat közlétező vallási szerveződések lényegében teljes kontrollt gyakorol a hitrendszer felett, és a honlapján megjelenő adatok, ismeretek vonatkozásában nem ad semmiféle reagálási lehetőséget azoknak, akik üzenetét befogadják. Mindez hasonló ahhoz, ahogy a televíziós vallási műsorok működnek.²⁰

Az *online religion* egy interaktív vallási környezetet ír le, amelyben megjelenik a részvétel és közreműködés a vallási gyakorlatokban. Ez az online részvétel megnyilvánulhat közös imákban, misébe történő bekapcsolódásban, rituálékban való részvételben, közös meditációban vagy éppen bizonyos jóstevékenységekbe (pl. Tarot-értelmezés) történő bevonódásban. Az *online religion* esetében az internet-használók be tudnak kapcsolódni egy nyitott, nem hierarchikus kommunikációs hálózatba, amely azzal, hogy a hagyományos rádiós és televíziós műsorközlés egy-sokaknak kommunikációs (*one-to-many communication*) formája helyett a sokan-sokaknak kommunikációt (*many-to-many communication*) részesíti előnyben; ez azt eredményezi, hogy a vallások, hitrendszerek változhatnak, alakulhatnak és adaptálódhatnak olyan irányokban, amerre a diskurzusban aktívan részt vevők viszik őket.²¹ Egy későbbi tanulmányában Helland kifejti, hogy az *online religion* esetében a hívők nem csupán az interneten, illetve azon keresztül élnek és szervezik meg a maguk vallási életét, hiszen valójában nincs elkülönülés „*offline*” vallási életük és online aktivitásuk között; vallási nézetrendszerük beszívárog mindkét környezetbe. Következésképpen az internet nem egy „*másik hely*”, ahol a hívők vallásukat gyakorolják, hanem a profán „*világi*” környezetben megélt vallásosság és kapcsolódó elemeinek online kivételése.²²

Ehhez a gondolathoz kapcsolható egy másik elmélet, szintén a 2000-es évek elejéről, amely Anastasia Karaflogka²³ nevéhez fűződik. Karaflogka a *religion ON cyberspace*, illetve a *religion IN cyberspace* közötti megkülönböztetéssel hasonló megközelítést alkalmaz, mint a fenti teória. A *religion on cyberspace* lényegében azon, az offline világban is elérhető információk interneten való megosztását takarja, amelyeket valamely egyház, vallási szervezet vagy egyén tesz közzé. Ez nem más, mint az új média eszközként történő felhasználása a vallással kapcsolatos ismeretek terjesztésére, közvetítésére. A *religion in cyberspace* – vagy ahogy Karaflogka nevezi: *cyberreligion* – olyan vallási, spirituális megnyilvánulások sokasága, amelyek kizárólagosan a kibertérben léteznek. Az internet ebben az értelemben már nem

²⁰ Helland, Christopher: *Online Religion/Religion Online and Virtual Communitas*. In: Jeffery K. Hadden – Douglas E. Cowan (szerk.): *Religion on the Internet: Research Prospects and Promises*. JAI Press, New York, 2000. (A továbbiakban: Helland, 2000.)

²¹ Helland, 2000.

²² Helland, 2005.

²³ Karaflogka, Anastasia: *Religious Discourse and Cyberspace*. In: *Religion*, 32. 2002. (A továbbiakban: Karaflogka, 2002.) 279–291.

csupán eszköz, hanem elsősorban közeg, fórum a vallási célú felhasználók és a vallási cselekvés számára. Itt már megjelenik a tényleges online vallási részvétel és gyakorlati tapasztalat – a konkrét cyber-vallás.

Karaflogka két típusát különbözteti meg ennek a cyber-vallásnak. Az első típushoz tartozó vallási jelenségek sok ponton hasonlóságot mutatnak az offline vallásosság bizonyos formáival, azonban jelentős eltérések is tapasztalhatók a hagyományos vallási standardoktól. Néhány ezen cyber-vallások közül szatirikus köntösben, sok esetben a paródia határát közelítő eszközökkel operálva jelenik meg, míg mások olyan tendenciákat mutatnak, amelyek határozottan közelítenek a közvélemény szemében „*komolynak*” tekintett vallási formákhoz.²⁴ Karaflogka a *Church of MOO* esetében talál olyan karakterisztikus jegyeket, amelyek alapján e kategória megragadható. A MOOizmus – öndefiníciója alapján²⁵ – azért jött létre, hogy a posztmodern társadalmak speciális vallási igényeit kielégítse, segítsen kitörni a posztmodern embernek rutinszerű gondolkodásmódjából, és helyreállítsa azt az igazi emberi létmódot, amelyet az Ősi Atlantiszi Tudók gyakoroltak. Az „*egyház*” létrehozói megkísérlik a vallási elképzelések egy olyan tudatosan posztmodern, jól konstruált, relativista önreflexív rendszerét megalkotni, amelyet szándékosan – és látszólag ellentmondásosan – átítat a humor és irónia, de emellett komoly érdeklődést is tanúsít az emberiség vallási és spirituális állapota iránt.²⁶

Karaflogka a cyber-vallások másik típusát „*új cyber-vallási mozgalmaknak*” címkézi, és olyan közösségeket sorol ide, amelyeknek az internetet jellemző, a politikai és más világi autoritásokhoz kötődő kontroll hiánya lehetőséget kínál arra, hogy megszervezhessék közösségeiket, gyakorlataikat, és terjeszthessék nézeteiket. Az összes szabály ezekben a közösségekben a tagság (az alapítók) által kerül kialakításra és szabályozásra, külső vallási vagy világi hatalomnak nincs beleszólása tevékenységeikbe. Ezek a mozgalmak jellemzően online formában működnek, azonban az offline világban is képesek kifejtetni tevékenységet: mobilizálni tudják közösségüket, akciókat képesek szervezni.²⁷

A Karaflogka által példaként felhozott közösségek közül a Falun Gong – egy Kínában a kilencvenes években betiltott és üldözött vallási közösség – például kiválóan ismerte fel az internet kínálta lehetőségeket, és számos megmozdulást és demonstrációt szervezett a kínai kormányzat ellen a jogaik korlátozása miatt. A Falun Gong tanításai mára 114 országba jutottak el az online jelenlétnek

²⁴ Karaflogka, 2002.

²⁵ www.churchofmoo.com

²⁶ Dawson, Lorne L. – Hennebry, Jenna: *New Religions and the Internet: Recruiting in a New Public Space*. In: *Journal of Contemporary Religion*, 14 (1) 1999.

²⁷ Karaflogka, 2002.

köszönhetően, és a mozgalom New Yorkban élő vezetője is lényegében az új média kínálta lehetőségeket kihasználva irányítja a mára globálissá vált közösséget.

A Falun Gonghoz hasonlóan ezernyi közösségről mondható el, hogy mind az online, mind az offline világban egyaránt létezik, azonban számosan választják csak a virtuális világban való jelenlétet. Ilyen például a Jacques Gaillot katolikus püspök által életre hívott Partenia közösség. Gaillot a kilencvenes években a Vatikánétól eltérő, a modern társadalmi kérdésekre adott liberális nézeteiről vált híressé, aminek eredményeképpen az Egyház elmozdította őt az egyházmegyéje éléről. 1996-ban hozta létre a püspök a *Partenia*²⁸ nevű weboldalt, amely egyfajta virtuális egyházmegyeként funkcionált: lényegében egy nyitott fórum volt vallási kérdések szabad megvitatására, egy soknyelvű liberális keresztény közösség.

Maradva a cyber-vallások jellemzőinél, Morten T. Hojsgaard elméletét is érdemes megemlítenünk. Hojsgaard a cyber-vallások jelenségét három dimenzió mentén igyekszik kategorizálni, ezek: a közvetítés, a tartalom és a szervezeti tényezők. A közvetítés (mediáció) dimenziójában a cyber-vallásosság, mint virtuális kommunikáció írható le, amely elsődlegesen az interneten *keresztül* bonyolódik. Ezzel ellentétben a hagyományos vallások elsősorban testközpontú (body-centred) kommunikációs formákat alkalmaznak, és a kommunikáció főként a kibertéren kívül zajlik. A tartalom dimenziója a cyber-vallások esetében hasonlít magának a kibertérnek a dinamikus, változékony, adogmatikus, felhasználó-orientált, technológiavezérelt és anti-hierarchikus kultúrájához. Lényegében, a vallási hagyomány reflexiója – szemben az intézményesült vallásokkal – ezekben a vallásokban a perifériára szorul, és helyükre a posztmodern cyber-kultúra reflexiója kerül. Végül a szervezeti dimenzió kapcsán kiemelhető a cyber-vallások nagyon alacsony intézményesültsége és idegenkedése a hagyományos struktúráktól.²⁹

AZ ONLINE VALLÁSOSÁG FORMÁI

Ha az online vallásosság modern formáit vesszük sorra, Heidi Campbell 2006-os tanulmánya³⁰ alapján négy fő célját különböztethetjük meg az internethasználatnak. A felhasználók jelenős része számára 1. *az internet mint információforrás* jelenik meg. Ezek a felhasználók elsődlegesen tájékozódásra, illetve spirituális tanácsadásra, egyes statikus tartalmak (pl. egyházi zene, istentiszteletek hangfelvételei) meghallgatására vagy vallási kegytárgyak megvásárlására használják a világhálót. Nem új keletű azon felhasználói kör, akik a spirituális útkeresés

²⁸ www.partenia.org

²⁹ Hojsgaard, Morten T.: *Cyber-religion: On the Cutting Edge between Virtual and Real*. In: Hojsgaard, Morten T. – Margit (szerk.): *Religion and Cyberspace*. Routledge, Warburg – Abingdon – Oxon, 2005. 52–59.

³⁰ Campbell, 2006.

eszközöként használják fel az internetet, ők az ún. „*religion-surfers*”. Az ő lehetőségeiket tágítják az egyre jobb böngészők és az egyre bővülő vallási tárgyú tartalmak.

Sokan bevonódnak 2. *online istentiszteletekbe és rituálékba* is, és egyre bővülő lehetőségeivel találkozunk ennek a gyakorlatnak. A 2000-es évek közepétől számos cyber-templom, cyber-mecset vagy éppen cyber-zsinagóga megjelenésének lehetünk tanúi. Ezek olyan virtuális környezetek, ahol az online felhasználók (egyének, csoportok) megpróbálják a hagyományos – offline – templomi élet bizonyos aspektusait reprodukálni. Jellemzően ezek a virtuális templomok nem rendelkeznek az offline világban megtalálható fizikai jelenléttel, kizárólagosan az internet világában funkcionálnak.

Működésük hasonló az általunk is ismert templomi közösségek működéséhez, azonban elsősorban az új média kínálta lehetőségekkel élve végzik a szolgálataikat: online forrásokat kínálnak a hitélet elmélyítéséhez (pl. Biblia- és Korán-magyarzatok), e-mail-listáikra feliratkozóknak napi szinten elküldik a vallási szövegekből összeállított olvasnivalókat, istentiszteletek hang- és képanyagát érhetik el rajtuk keresztül, lehetőséget kínálnak vallási tárgyú kérdések feltételére és imakérések elküldésére. Sok esetben ezek a weboldalak a dizájnjukban is követik a hagyományos templomépítészet külső jellemzőit, ezzel is könnyítve a felhasználók tájékozódását. A cyber-templomok némelyikében cyber-rituálékba való bevonódásra is lehetőség nyílik. Az egyik honlap³¹ például egy hagyományos hindu istentiszteleten – ún. *puja* – való részvételt tesz lehetővé. Néhány kattintással gyertyákat gyújthatunk, füstölőket égethetünk, vagy éppen virágokat szórhatunk az általunk választott istenség szobrára, mindeközben tradicionális vallási zene szól a háttérben. Mindezek lényegében tökéletes replikációi³² a valódi rituálénak, fizikai jelenlét nélkül.

Egy izgalmas jelenség a cyber-zarándoklatok terjedése is, amelyek – hasonlóan a cyber-rituálékhoz – a valóság sajátos virtuális leképezései. Cyber-zarándoklatnak nevezünk azokat az online „*túrákat*”, amelyeken – erre specializálódott oldalakon – az érdeklődők egy szakrális utazás (zarándokút) szimulációjában vehetnek részt spirituális célból. Connie Hill Smith³³ ekként foglalja össze e zarándoklatok előnyeit: a) ezek a zarándokhelyek bármikor elérhetők; b) a cyber-zarándokhelyek nem exkluzívak vallási szempontból, lényegében bárki felkeresheti őket, sőt nyitottságuk révén előmozdítják a vallásközi párbeszédet; c) egy valós zarándoklathoz képest olcsók; d) ezek a zarándoklati formák nagyobb vizuális és információs hozzáférést kínálnak a hagyományos zarándoklatoknál a technológiai lehetőségek kihasználása

³¹ www.spiritualpuja.com

³² Jacobs, Stephen: *Virtually Sacred: The Performance of Asynchronous Cyber-Rituals in Online Spaces*. In: *Journal of Computer Mediated Communication*, 12. 2007. (<http://jcmc.indiana.edu/vol12/issue3/jacobs.html>. Letöltve: 2010. 02. 03.)

³³ Hill-Smith, Connie: *A Study of Authenticity, Presence and Meaning in Online Pilgrimage Experiences*. In: *Journal of Religion and Popular Culture*, 21 (2) 2009. (<http://www.usask.ca/relst/jrpc/art21%282%29-Cyberpilgrimage.html>. Letöltve: 2010. 04. 11.)

révén; (e) veszélytelen, kockázatmentes formái az „*utazásnak*”. A cyber-zarándoklatok megjelenése radikálisan átalakítja mindazon elképzeléseket és konvenciókat, amelyek a zarándoklat jelenségéhez kapcsolódnak, és a jövőben valószínűsíthetően az egyének vallási önkifejezésének növekvő igényét követve, ezen a területen is további átalakulásoknak lehetünk majd tanúi.

Az internet jelentős mértékben megváltoztatta 3. a *hittérítés és a missziós munka* kereteit és lehetőségeit is minden vallási közösség számára. A kereszténység kapcsán már említett online e-vangelizáció (*e-vangelism*) mellett komoly hittérítő aktivitást fejtenek ki például iszlám csoportok is a világhálón. Számos módon zajlik ez az online misszió: honlapokat hoznak létre a vallási tanítások népszerűsítésére, egyes vallási aktivisták bekapcsolódnak fórumok és chat-szobák társalgásaiba, vagy éppen levelezőlistákat működtetnek, amelyen keresztül ingyenes információkat juttatnak el az érdeklődőknek. A modern prozelitizmus talán legfontosabb terepévé vált ekként a kibertér, aminek dinamikus fejlődése megújolhatatlan változásokat idézhet elő a globális vallási térképen.

Campbell szerint az internet vallási célú használatának a negyedik jellegzetes példája az 4. *online vallási közösségek formálódása*.³⁴ Számos online csoport létezik, amely földrajzilag sok esetben meglehetősen távol élő egyéneket szervez egy vallási közösségbe, lehetőséget adva számukra az interakcióra, nézeteik és véleményeik cseréjére, egy dinamikus platformot kínálva mindehhez. Ezeknél a közösségeknél a kulcsszó az interaktivitás, a többirányú kommunikáció, aminek tárgya a vallási élet területét érintő összes téma lehet. Sok esetben ökumenikus vagy egyenesen többvallású közösségekről is beszélhetünk, vagyis ezen közösségek létrejötteinek fő motorjaként nem a közös hitet, hanem az internet és az új média kínálta technológiai lehetőségek szervező erejét kell tekintenünk. Az egyének az alapján csatlakoznak egy-egy közösséghez, hogy milyen tapasztalatot, milyen spirituális viszonyulási módokat keresnek és preferálnak.

Campbell mellett más kutatók is vizsgálták az internet vallási célú használatát az elmúlt évtizedben. Helen A. Berger és Douglas Ezzi a 2000-es évek elején kutatta az Egyesült Államokban és Ausztráliában a tinédzserek részvételét a modern boszorkánykultuszokban. Ezeknek a fiataloknak az internethasználati szokásait négy kategóriába sorolták: 1. információk keresése a boszorkányság történetéről, gyakorlatokról és elméletekről; 2. információk keresése vallási rendezvényekről és találkozókról; 3. informális bekapcsolódás virtuális vallási közösségekbe (chat-szobák, fórumok, hírlevelek stb.); 4. formális bevonódás internetes vallási tevékenységekbe (online tréningek, közvetítések, mentorálás). A kutatás eredményei szerint az internethasználat legfontosabb szerepet az információszerzésben játszott és legkevésbé a közösségi részvételt ítélték fontosnak a válaszadók.³⁵

³⁴ Campbell, 2006.

³⁵ Berger – Ezzy, 2004.

AZ INTERNET VALLÁSI CÉLÚ HASZNÁLATÁNAK NARRATÍVÁI

Az eddigiekben láthattuk, hogy a kutatók miként vélekednek az online vallásosságról, miként ragadták meg a cyber-vallások elemeit, vagy miként tipologizálták a vallási célú internethasználatot. Érdeemes azonban megvizsgálnunk, hogy maguk a felhasználók miként nyilatkoznak az internetről, milyen narratívákat használnak.

2005-ben Campbell, összegezve kutatásait, négy különböző narratíváját azonosította az internet vallási célú használatának.

Az egyik narratíva 1. az internetet úgy tekinti, mint *egyfajta spirituális közeget, amely elősegíti vallási tapasztalatok megszerzését*. Ebben az értelmezésben benne foglaltatik azon elképzelés, miszerint a technológia maga is egyfajta kiterjesztése a spirituális világnak, a kibertér az egész emberiség spirituális fejlődéséhez nyújt segítséget, és az internet egy fontos állomás az emberi faj spirituális evolúciójában.

Más nézet szerint az internet 2. *egy vallási használatra is alkalmas „szent” tér*: az előző elképzeléssel szemben, nem természetéből eredően válik „szentté”, a spiritualitás nem kötődik közvetlenül a technológiához – szentté a tudatos emberi cselekvés teszi. Ez a narratíva gyakran jelenik meg olyan személyeknél, akik arra használják az internetet, hogy online szakrális környezeteket hozzanak létre – ezek a már tárgyalt cyber-templomok, zárandokhelyek vagy virtuális szentélyek. Ebben az értelmezésben az internet magában hordozza az elmélyültebb vallási célú alkalmazás lehetőségét, az egyes designerek képesek úgy formálni a webes tartalmakat, hogy azok közvetlenül összekapcsolják a felhasználót a „Szenttel”.

Sokan tekintik úgy az internetet, mint 3. *eszközt a vallási tanítások és gyakorlatok bemutatására, népszerűsítésére*. Ez a diskurzus arra helyezi a hangsúlyt, hogy az internet csak egy technológiai eszköz – eszköz voltából fakadóan semleges –, és helyes alkalmazása csupán a felhasználói szándékától függ. Könnyen felhasználható vallási információk terjesztésére vagy hagyományos vallási cselekvések újraértelmezésére, revitalizálására. E narratíva gyakran címkézi úgy az internetet, mint a prozelitizmus új színterét, egy új eszközként tekint rá, amely egyaránt segíti azokat, akik érdeklődnek vallási tartalmak után, illetve, akik promotálni kívánják saját nézeteiket különböző fórumokon keresztül.

Végül létezik egy a narratíva, ami azt hangsúlyozza, hogy 4. *az internet egy társadalmi technológia, amely erősíti a vallási életet*, segíti az embereket a hitük megosztásában és összegyűjti az azonos elveket vallókat. A földrajzi távolságok áthidalása és távoli közösségek összekapcsolása, új globális hívő közösségek kialakulásának képét vetítik előre. Azok a lehetőségek, amelyek az internetben rejlenek, a megosztás, a részvétel és a közösségi megerősítés révén a hagyományos vallási csoportokat, egyházakat is képesek támogatni.

A cyber-vallásosságról szóló elméletek jó összegzését adja Dawson.³⁶ Rámutat, hogy a kibertér belső okok miatt még nem tökéletesen alkalmas a hagyományos

³⁶ Dawson, 2005.

vallási tapasztalatok és elképzelések közvetítésére: kép és szöveg központú, változás-orientált, individualista és a világtól elkülönült. Nem minden vallás számára egyenlők így az esélyek. Amely csoportok könnyebben adaptálódnak az online környezethez, azok könnyebben lehetnek sikeresek, egyszerűen, mert számukra a kibertér több lehetőséget kínál. Veszélyként érzékelhető az, hogy az internet használata és egy vallási szimulakrum megteremtése a kibertérben, fel nem mérhető folyamatokat indíthat el és beláthatatlan konzekvenciákkal járhat a közösségformálódás vagy éppen az egyéni identitás alakulása szempontjából. Kutatóként a virtuális vallások némelyike kapcsán a „szent” fogalmának jelentésén is el kell gondolkodnunk, ennél megfelelőbb kifejezéssel helyettesítve azt. A tényleges vallási tapasztalat átadásának legfontosabb akadálya az interaktivitás ma még nem kielégítő foka: a cyber-vallásosság erősödése az interaktivitás fokozódásával együtt köszönthet be.

Szilágyi Tamás
tudományos munkatárs
Gál Ferenc Főiskola ESZK, Társadalomismeret Tanszék

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Berger, Helen A. – Ezzy, Douglas: *The internet as Virtual Spiritual Community: Teen Witches in the United States and Australia*. In: Dawson, L. – Cowan, D. (szerk.): *Religion Online*. Routledge, New York, 2004. 175–188.
- Campbell, Heidi: *Internet and Cyber Environments*. In: Stout, Daniel, et al (szerk.): *Encyclopaedia of Religion, Communication and Media*. MA: Berkshire Publications/Sage Reference, Great Barrington, 2006. 177–182.
- Campbell, Heidi: *Religion and the internet*. In: *Communication Research Trends*, 2006 (26)/1. 3–24.
- Campbell, Heidi: *Spiritualising the internet: Uncovering discourse and narrative of religious internet usage*. In: *Heidelberg Journal of Religion on the internet*, 2005 (1)/1. (<http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/volltextserver/volltexte/2005/5824/pdf/Campbell4a.pdf>. Letöltve: 2010. 04. 11.)
- Ciolek, T. M.: *Online religion: The internet and religion*. In: Bidgoli, H. (szerk.): *The Internet Encyclopedia*. 2. kötet. John Wiley & Sons, New York, 2004. 798–811.
- Dawson, Lorne L. – Hennebry, Jenna: *New Religions and the Internet: Recruiting in a New Public Space*. In: *Journal of Contemporary Religion*, 1999 (14)/1.

Helland, Christopher: *Diaspora on the electronic frontier: Developing virtual connections with sacred homelands*. In: *Journal of Computer-Mediated Communication*, 2007 (12)/3. (<http://jcmc.indiana.edu/vol12/issue3/helland.html>. Letöltve: 2010. 04. 11.)

Helland, Christopher: *Online Religion/Religion Online and Virtual Communities*. In: Hadden, Jeffery K. – Cowan, Douglas E. (szerk.): *Religion on the Internet: Research Prospects and Promises*. JAI Press, New York, 2000.

Henderson, Charles P.: *The Future of ARIL in the Information Age*. In: *Cross Currents*, 1996 (46)/2. (<http://www.crosscurrents.org/cyberspace.html>. Letöltve: 2010. 02. 03.)

Hill-Smith, Connie: *A Study of Authenticity, Presence and Meaning in Online Pilgrimage Experiences*. In: *Journal of Religion and Popular Culture*, 2009 (21)/2. (<http://www.usask.ca/relst/jrpc/art21%282%29-Cyberpilgrimage.html>. Letöltve: 2010. 04. 11.)

Hojsgaard, Morten T.: *Cyber-religion: On the Cutting Edge between Virtual and Real*. In: Hojsgaard, Morten T. – Margit (szerk.): *Religion and Cyberspace*. Routledge, Warburg – Abingdon – Oxon, 2005. 50–63.

Jacobs, Stephen: *Virtually Sacred: The Performance of Asynchronous Cyber-Rituals in Online Spaces*. In: *Journal of Computer Mediated Communication*, 2007 (12) (<http://jcmc.indiana.edu/vol12/issue3/jacobs.html>. Letöltve: 2010. 02. 03.)

Karaflogka, Anastasia: *Religious Discourse and Cyberspace*. In: *Religion*, 2002 (32) 279–291.

MacWilliams, Mark: *Virtual Pilgrimages on the internet*. In: *Religion: An International Journal*, 2002 (32) 315–336.

Ramo, Joshua Cooper: *Finding God On The Web*. In: *Time Magazine*, 1996. (<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,985700,00.html>. Letöltve: 2009. 03. 13.)

Szilágyi Tamás – Szilárdi Réka: *Istenek ébredése. A neopogányság vallástudományi vizsgálata*. JATEPress, Szeged, 2007.